

УДК 347.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.37>

ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кочина О.С.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри публічного та приватного права
Національного університету «Чернігівська політехніка»*

Кот В.В.,

*здобувач вищої освіти
Національного університету «Чернігівська політехніка»*

Кочина О.С., Кот В.В. Застосування позовної давності в умовах воєнного стану.

Статтю присвячено висвітленню правової проблеми застосування строків позовної давності в умовах воєнного стану, який діє в нашій державі з 24 лютого 2022 року. Так, було акцентовано увагу, що проблемні питання із застосування строків позовної давності виникли ще, під час пандемії Covid-19, коли було введено карантинні обмеження, а законодавцем закріплено норми про продовження строків позовної давності.

Автори дослідили питання важливості існування інституту позовної давності в контексті права на судовий захист. Було визначено, що позовна давність має важливе значення для учасників судового розгляду, адже для сторони позивача вона виступає, як законодавчо визначена можливість звернутися протягом певного строку для захисту своїх прав та свобод, а для відповідача, в свою чергу є інструментом захисту себе від цивільно-правової відповідальності шляхом застосування строків позовної давності, що є самостійною підставою для відмови у задоволенні позову.

Також досліджено проблематику зупинення позовної давності в контексті законодавчих норм в Цивільному кодексі України. Автори констатували, що використаний законодавцем термін «продовження строків позовної давності» на період дії карантину та воєнного стану є невдалим формулюванням та в деякій частині суперечить нормам законодавства. Цивільний кодекс України передбачає, що позовна давність може бути збільшена за домовленістю сторін або зупинена у випадку настання певних обставин.

Окрім цього, автори дослідили питання доцільності зупинення строків позовної давності на період дії воєнного стану. Так, було визначено, що з 30.01.2024 р. позовна давність, що встановлена Цивільним кодексом України повністю зупинена на період дії воєнного стану. Однак, на думку авторів, зазначені дії законодав-

ців, які виразилися у примусовому зупиненні строків позовної давності порушують право на судовий захист та ставлять одну зі сторін в краще становище в порівнянні з іншою.

Автори запропонували змінити підхід до строків позовної давності, не зупиняючи їх, а надавши можливість стороні позивача, у випадку, якщо відповідач заявить про застосування строків позовної давності навести для суду переконливі аргументи, що він пропустив зазначений строк з поважних причин, а не просто з самого факту існування воєнного стану.

Ключові слова: позовна давність, воєнний стан, зупинення позовної давності, продовження позовної давності, карантин, право на захист.

Kochyna O., Kot V. Application of statutes of limitations in conditions of martial law.

The article is dedicated to highlighting the legal issue of applying statutes of limitations in conditions of martial law, which has been in effect in our country since February 24, 2022. The attention was focused on the fact that problematic issues regarding the application of statutes of limitations arose earlier, during the Covid-19 pandemic, when quarantine restrictions were introduced, and the legislature established norms regarding the extension of statutes of limitations.

The authors examined the importance of the existence of the statute of limitations institution in the context of the right to judicial protection. It was determined that the statute of limitations has significant importance for participants in judicial proceedings since for the plaintiff, it serves as a legislatively defined opportunity to seek protection within a certain period to defend their rights and freedoms, while for the defendant, it is a tool for protecting themselves from civil liability by applying statutes of limitations, which is an independent ground for denying the claim.

The issue of suspending the statute of limitations in the context of legislative norms in the Civil Code

of Ukraine was also examined. The authors noted that the term "extension of statutes of limitations" used by the legislature during the quarantine and martial law period is an unsuccessful formulation and in some respects contradicts the norms of legislation. The Civil Code of Ukraine provides that the statute of limitations can be extended by agreement of the parties or suspended in case of certain circumstances.

Additionally, the authors examined the issue of the appropriateness of suspending statutes of limitations during martial law. It was determined that as of January 30, 2024, the statute of limitations established by the Civil Code of Ukraine is fully suspended for the duration of martial law. However, in the authors' opinion, the actions of legislators, which manifested in the mandatory suspension of statutes of limitations, violate the right to judicial protection and place one party in a better position compared to the other.

The authors proposed changing the approach to statutes of limitations by not suspending them but providing the plaintiff with the opportunity, in case the defendant claims the application of statutes of limitations, to present convincing arguments to the court that they missed the specified period for valid reasons, rather than just due to the existence of martial law.

Key words: statutes of limitations, martial law, suspension of statutes of limitations, extension of statutes of limitations, quarantine, right to defense.

Постановка проблеми. Питання позовної давності є актуальним для багатьох осіб, які так чи інакше стикаються із необхідністю захистити свої права, свободи та інтереси або уберегти-ся від свавільних дій інших осіб скориставшись перевагами застосування інституту позовної давності. Однак, починаючи з 2020 року, а саме у зв'язку з ширенням коронавірусної хвороби Covid-19 застосування строків позовної давності було кардинально обмежено, що на думку законодавців сприяло б належному захисту громадянами своїх права. Військові дії з 24 лютого 2022 року ще більше звузили можливості використання інституту позовної давності для захисту своїх права, а починаючи з 30.01.2024 р., можна констатувати, що інститут позовної давності в Україні зупинено, тобто наразі його не існує.

У зв'язку з цим виникають важливі питання щодо доцільності зупинення перебігу строків позовної давності на період дії воєнного стану, наслідки цього рішення для захисту прав та свобод громадян, а також перспективи подальшого розвитку інституту строків позовної давності.

Метою даної роботи є визначення особливостей застосування позовної давності та проблемні

питання її функціонування в умовах воєнного стану.

Стан опрацювання теми. Дослідження особливостей та правової природи інституту позовної давності привернуло увагу цілої низки видатних науковців. Серед них можна виділити таких дослідників як Білоусов\ Ю.В., Борисова В.І., Гринько С.Д., Гуйван П.Д., Домашенко М.В., Калаур І.Р та інші.

Виклад основного матеріалу. Позовна давність як інституту цивільного права бере свій початок ще з часів Римської імперії та активного функціонування римського права на теренах тогочасної Європи. Як такої позовної давності, в нашому розумінні на сьогоднішній час, тоді не існувало. Право пред'явити позов по суті не обмежувалася хоч якимось строками за винятком смерті особи, оскільки захист прав був тісно пов'язаний з особою, якій було заподіяно воду або порушено права. Тобто, права на позов у особи залишалося на весь період її життя. а розгляд справи міг бути здійснений незалежно від часу порушення такого права [1, с. 96].

В сучасному розумінні позовна давність це певна, обмежена в часі можливість захисту порушеного, невизнаного або оспорюваного права особи. Протягом строку дії позовної давності особа має право пред'явити позов та домогтися захисту свого права, однак позовну давність не доцільно розглядати як час для вирішення спорів або строк для звернення до судових органів для захисту свого права [2, с. 19].

Інститут позовної давності має особливе значення, оскільки він є однією з гарантій захисту прав та обов'язків особи відповідно до законодавства України. Він також сприяє зміцненню дисципліни серед учасників цивільно-правових та інших відносин. Правову основу визначення терміну позовна давність, її строків та особливостей застосування визначається Цивільним кодексом України (далі – ЦК України), а саме главою 19 розділу 5 крими 1 [3].

Відповідно до ч. 1 ст. 256 ЦК України позовна давність – це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу. Ст.ст. 257-258 встановлюють два види позовної давності, а саме загальну (3 роки) та спеціальну (1 рік), а ст. 268 ЦК України визначено випадки, на які позовна давність не поширюється, тобто діє з моменту виникнення порушення права і до моменту смерті особи, якій завдано порушення.

Ст. 263 ЦК України передбачає випадки зупинення перебігу позовної давності, а саме у разі 1) надзвичайної або невідвотної події (непереборної сили); 2) відстрочення виконання зобов'язання (мораторію) на підставах, встановлених законом; 3) зупинення дії закону або іншого нормативно-правового акта, який регу-

лює відповідні відносини; 4) перебування позивача або відповідача у складі Збройних Сил України або в інших військових формуваннях, що переведені на воєнний стан.

Під зупиненням перебігу позовної давності необхідно розуміти період часу, протягом якого позовна давність не обчислюється, а ніби заморожується до закінчення обставин, що зумовили необхідність її зупинення. При цьому необхідно розуміти, що позовна давність – це час, а його, як відомо, зупинити не можливо, тому термін «зупинення» в даному випадку означає, що певний період часу строк позовної давності просто не обчислюється, він продовжує існувати, але більше не впливає на термін, протягом якого особа має можливість звернутися за захистом свої права, а інша сторона в такому випадку позбавляється можливість заявити про порушення строків позовної давності.

Вперше на законодавчому рівні в примусовому порядку продовжили перебіг певних строків позовної давності під час пандемії Covid-19. Так, Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 30.03.2020 р. № 540-IX (далі – Закону № 540-IX), який набув чинності з 02.04.2020 року. Розділ прикінцеві та перехідні положення доповнено пунктом 12, який визначив, що на період дії карантину, що встановлюється Кабінетом Міністрів України строки, які визначені в наступних статтях: 257, 258, 362, 559, 681, 728, 786, 1293 ЦК України продовжують на строк дії такого карантину [4]. Отже, законодавець примусово продовжив перебіг певних видів позовної давності на строк дії карантину. Термін, який було використано, а саме «продовження», за своєю суттю не ідентичний терміну «зупинення», оскільки в останньому випадку строк позовної давності не обчислюється. У випадку ж з терміном «продовження» мова йде про те, що строк формально не зупиняється й надалі відраховується, однак закінчитися в період дії карантину він не може і буде діяти до його завершення.

Застосований в період дії карантину термін «продовження» є невдалим з точки зору законодавства України, оскільки останнє не містить взагалі згадки або можливості продовжувати терміни позовної давності, який встановлено законом. Так, лише ст. 259 ЦК України надає можливість сторонам збільшити тривалість позовної давності, яка встановлена законом [3]. Звертаємо увагу, що це право надається лише сторонам договору, а не законодавцю в цілому. Крім цього, поняття збільшення позовної давності та поняття продовження позовної давності мають

певні подібності. Згідно з тлумачним словником української мови термін продовжувати означає робити довшим за часом; збільшувати строк чого-небудь [5]. В свою чергу, поняття збільшення робити більшим за кількістю, розміром, тривалістю і т. ін. [5]. Отже, ці поняття близькі за значенням, однак, використаний законодавцем термін продовження не відповідає вимогам ЦК України, оскільки Верховна Рада України, як законодавчий орган, діє по відношенню до всього українського народу в цілому, а не окремо, тобто не укладає з кожним громадянином якісь договори, тим самим не може збільшувати термін позовної даності для всіх без винятку. Тому, доцільним, на нашу думку, в той період було б використати термін зупинення позовної давності, як це було зроблено згодом в лютому 2024 року.

В подальшому у зв'язку з повномасштабним вторгнення російської федерації законодавцем знову було внесено зміни до ЦК України. 17.03.2022 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану», яким визначено, що у період дії воєнного та надзвичайного станів, строки визначені такими статтями, як 257-259, 362, 559, 681, 728, 786, 1293 ЦК України, продовжуються на строк його дії [6]. Тобто, строки продовжували відраховуватися, однак формально не закінчувалися на період дії воєнного стану.

До 01.07.2023 р. взагалі діяло два положення про продовження строків позовної давності, це раніше згадана норма, що була прийнята під час карантину, оскільки останній діяв до 01.07.2023 р. та паралельно діяла норма щодо продовження строків позовної давності на період дії воєнного стану. В порівнянні з пандемією, в умовах воєнного стану ще й продовжили строки визначені ст. 259 ЦК України (порука) [3]. Так, паралельно діяло дві законодавчі норми про продовження строків позовної давності, що викликає певні сумніви щодо доцільності дублювання положень одних і тих же норм, тільки змінюючи обставини їх введення (в першому випадку, це введення карантину, а в другому повномасштабне вторгнення).

В останнє зміни були внесені в січня 2024 року. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини» від 08.11.2023 р. № 3450-IX п. 19 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України було викладено в новій редакції [7]. Так, з 30.01.2024 р. (день набрання чинності вищезгаданим законом) абсолютно всі строки позовної давності, що визначені в ЦК України зупиняються на період дії воєнного ста-

ну. Тобто в даному випадку вже йде мова не про продовження строків, як це було раніше, а про їх повне зупинення.

Необхідно згадати, що не тільки ЦК України встановлюється позовна давність, так вона може визначатися і окремими законами. До прикладу, Господарський кодекс України (далі – ГК) також оперує поняття позовна давність та встановлює окремі її строки. Так, Законом № 540-IX також було внесено зміни до розділу IX Прикінцеві положення ГК України, та доповнено пунктом 7, який визначив, що під час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), строки, визначені статтями 232 (стосується нарахування штрафних санкцій), 269 (позови щодо поставки товарів неналежної якості), 322 (позовна давність за договором підряду), 324 (позовна давність за договором підряду на проведення проектних і досліджувальних робіт) цього Кодексу, продовжуються на строк дії такого карантину [8].

Таким чином, законодавець аналогічно до положень ЦК України визначив, що строки позовної давності продовжуються на період дії карантину. В подальшому змін до ГК України у зв'язку з введенням воєнного стану не вносилися. Карантин діяв на території України до 01.07.2023 р., отже, саме з цього часу вказані обмеження перестали діяти. Однак, необхідно зазначити, що ГК України в контексті позовної давності не є самостійним законодавчим актом, що повністю врегулює спірне питання. Так, в силу положень ст. 7 ГК України відносини у сфері господарювання регулюються іншими нормативними актами [8]. Отже, не тільки ГК України може застосовуватися до врегулювання господарської діяльності. Основним же законодавчим актом, щодо визначення строків позовної давності, її обрахування є ЦК України. Тому, не внесення змін до ГК України в частині продовження або зупинення строків позовної давності на період дії воєнного стану можна вважати виправданим з тієї точки зору, що ці ж питання врегульовані на рівні ЦК України, а дублювати положення законодавчих актів не має сенсу. Тому, оскільки позовна давність ЦК України зупинена на період дії воєнного стану, то автоматично положення даного закону поширюються на правовідносини врегульовані ГК України, за винятком тих, що не врегульовані ЦК України. Так, строки нарахування штрафних санкцій визначені лише ГК України і становлять шість місяців, однак позовна давність щодо їх стягнення визначена ЦК України, тому в даному випадку штрафні санкції будуть нараховуватися протягом шести місяців, однак стягнути їх можна буде до закінчення воєнного стану.

Єдиним нормативним актом, який не зазнав змін у частині строків позовної давності, це Ко-

декс торговельного мореплавства України, що зумовлено тим, що даним актом регулюються питання, що пов'язані зі світовою торгівлею, участю іноземних держав та корпорацій, тому зупинення чи продовження строків позовної давності встановленої цим кодексом є недоцільним та економічно не вигідним нашій державі та учасникам правовідносин.

Варто звернути увагу на положення застосування позовної давності в контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського Суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ). Дана Конвенція гарантує виконання принципу верховенства права в національній правовій системі, де ключовою є правова визначеність. Згідно з практикою ЄСПЛ, щоб будь-яке обмеження права на суд (включаючи обмеження за часовими рамками) було виправданим, необхідно виконати такі умови: обмеження не повинно перешкоджати доступу до суду настільки, щоб це підірвало сутність цього права; обмеження повинно мати законну мету; повинно існувати належне пропорційне співвідношення між засобами та метою обмеження. Особливо важливо, щоб застосування позовної давності було передбачуваним; механізм застосування позовної давності був достатньо гнучким, щоб допускати зупинення, переривання та поновлення строку позовної давності, а також враховував суб'єктивний фактор, такий як обізнаність потенційного позивача про порушення його права [10].

На нашу думку, дана норма введена законодавцем порушує права відповідачів у відповідних справах, які у зв'язку з цим позбавлені можливості захиститися від неправомірних дій з боку позивачів. Так, фактично своїми діями законодавець призвів до ще більшого дисбалансу в правах та можливостях сторін у справі. Відповідно до загальних засад здійснення судочинства, сторони є рівними у правах та обов'язках. Однак, позбавлення можливості однієї зі сторін застосувати строки позовної давності порушує цей баланс рівності та призводить до погіршення становища відповідача в порівнянні з можливостями позивача. В такій ситуації доцільно було б змінити підхід законодавця – не зупиняти та не продовжувати строки позовної давності на період дії воєнного стану, а зазначити, що позивач у випадку, якщо відповідач заявить про застосування строків позовної давності, мав би можливість довести, що він пропустив строк виключно через об'єктивні причини внаслідок війни, а не у зв'язку з тим, що в країні діє воєнний стан.

З цього приводу варто вказати на положення процесуальних кодексів, які також в період дії карантину зазнали змін в частині строків звернення до судів. Так, Законом № 540-IX процесу-

альні кодекси було доповнено положеннями, що певні строки, які визначені тими кодексами продовжуються на період дії карантину. Тобто, знову ж маємо ситуацію, коли процесуальні строки автоматично продовжуються, а це в свою чергу впливає на апеляційне та касаційне оскарження рішень, адже за таких умов особа могла б звернутися з відповідною скаргою і через багато років, якби вказано законодавча норма існувала і надалі. Згодом законодавець зрозумів свою помилку і Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо перебігу процесуальних строків під час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 18.06.2020 р. № 731-IX визначив, що процесуальні строки, які встановлені кодексами не продовжуються і не зупиняються, а у випадку їх пропуску, особа має подати клопотання про їх поновлення з обґрунтуванням того, що вона пропустила такі строки виключно через об'єктивні причини зумовлені коронавірусною хворобою (COVID-19) та встановленим карантинном [9]. Під час дії воєнного стану, законодавець особливих норм в процесуальних кодексах щодо поновлення процесуальних строків не передбачив, на відміну від, періоду карантину. Отже, під час дії воєнного стану застосовуються загальні норми щодо поновлення пропущеного процесуального строку.

Такий підхід є виваженим та доцільним, оскільки не всі причини пропуску строків зумовлені дією карантину та воєнного стану в Україні. Кожна людина перебуває в різних життєвих обставинах: особи, які перебувають в окупації чи під постійними обстрілами неподалік лінії фронту позбавлені набагато більших можливостей, на відміну від, тих осіб, хто проживає в більш спокійних регіонах і має більш-менш стабільний допуск до системи правосуддя.

Висновок. На підставі вищевикладеного ми можемо констатувати, що наразі строки позовної давності в Україні зупинено на весь час дії воєнного стану. Такий стан речей позбавляє відповідачів у судових справах такого способу захисту, як застосування строків позовної давності щодо позову, де останні були пропущені. На нашу думку, доцільно в кожній окремій справі з'ясовувати поважність пропуску строків позовної давності, а не сліпо їх зупиняти для всіх без винятку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бреус Б.В. Генеза інституту позовної давності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019, № 6. С. 95–97.

2. Гуйван П.Д. Позовна давність – строк захисту порушеного права за позовом особи. *Актуальні проблеми приватного права*. 2022, № 4, С. 18–24.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 17.03.2024 р.).
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 30.03.2020 р. № 540-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text> (дата звернення: 17.03.2024 р.).
5. Словник UA. Портал української мови та культури. URL: <https://slovnuk.ua/index.php> (дата звернення: 17.03.2024 р.).
6. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення: 17.03.2024 р.).
7. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини: Закон України від 08.11.2023 р. № 3450-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3450-20#top> (дата звернення: 17.03.2024 р.).
8. Господарський кодекс України: Закону України від 16.01.2023 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 17.03.2024 р.).
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо перебігу процесуальних строків під час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 18.06.2020 р. № 731-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-20#Text> (дата звернення: 17.03.2024 р.).
10. Рішення Господарського суду міста Києва від 11.04.2023 р. по справі № 910/14698/22. URL: <https://opendatabot.ua/court/110173654-a936fbb90c08a4cb9e17eb5cdfc76b4e> (дата звернення: 17.03.2024 р.).